

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Ангел Маринов Петров -
преподавател във Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

по: област на висше образование 1. Педагогически науки

професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по... (Методика на обучението по
български език)

докторска програма „Методика на обучението по български език и литература“

Автор: Наталия Иванова Мацева

Тема: „Развиване на ключовата компетентност „Умение за учене“ при работа с текст в обучението по български език (5. – 7. клас)“

Научен ръководител: доц. д-р Фани Евгениева Бойкова – ПУ „Паисий Хилендарски“

Описание на представените материали

Със заповед № РД–21-541 от 15.03.2023 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определен за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „*Развиване на ключовата компетентност „Умение за учене“ при работа с текст в обучението по български език (5. – 7. клас)*“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по... (Методика на обучението по български език), докторска програма „Методика на обучението по български език и литература“. Автор на дисертационния труд е Наталия Иванова Мацева – докторантка в задочна форма на обучение към катедра „Българска литература и теория на литературата“ с научен ръководител доц. д-р Фани Евгениева Бойкова от ПУ „Паисий Хилендарски“.

Представеният от Евгения Иванова Мацева комплект материали на хартиен носител е в съответствие с чл. 36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва следните документи:

1. молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
2. автобиография в европейски формат;

3. протокол от катедрения съвет, свързан с докладване на готовността за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
4. автореферат;
5. декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
6. справка за спазване на минималните национални изисквания;
7. списък на научните публикации по темата на дисертацията;
8. дисертационен труд;
9. копия на научните публикации;
10. документ за внесена такса, съгласно Тарифата;
11. комплект документи на хартиен носител от т. 1 до т. 10 – 3 броя;
12. комплект документи от т. 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8 – 7 броя.

Докторантката е приложила 7 броя статии – научни публикации по темата на дисертационния труд.

Биографични данни за докторантката

Наталия Иванова Мацева е родена на 28.08.1976 г. През периода 1994 – 2000 г. следва висше образование, бакалавърска и магистърска степен по специалностите Българска филология и Руска филология в ПУ „Паисий Хилендарски“. От 2004 до 2006 г. учи във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, където се дипломира като магистър по специалността Финанси. От 2019 г. е задочен докторант в ПУ „Паисий Хилендарски“.

Професионалният път на Наталия Иванова Мацева е посветен на образователната сфера. През периода 1999 – 2000 г. е преподавател по руски език в ЕГ „Иван Вазов“ гр. Пловдив. От 2010 г. досега е учител по български език и литература в Средно училище „Св. Паисий Хилендарски“ в град Пловдив.

Обща характеристика на дисертационния труд

Дисертационното изследване на тема *„Развиване на ключовата компетентност „Умение за учене“ при работа с текст в обучението по български език (5. – 7. клас)“* с автор Наталия Иванова Мацева представя идеи, тези, разсъждения и методически варианти за педагогически дейности, отнасящи се към *оригинална* и *актуална* за съвременния социокултурен и образователен контекст научна проблематика. Дефинирането на т. нар. „ключови компетентности“ като водещи цели на обучението по различни учебни дисциплини в средното училище налага необходимостта да бъдат осмислени и научно

обосновани същността, функциите и възможностите за придобиване на знания и на способности чрез прилагането на компетентностния подход в класната стая. Наталия Мацева насочва своя изследователски интерес към овладяването от учениците на една от компетентностите – „Умение за учене“ – в сравнително кратък период на обучение по български език – прогимназиалния етап на средното училище (5. – 7. клас). Като основно педагогическо средство за решаване на задачите на проучването се използва текстоцентричният подход, който осигурява възможности за целенасочена и многопластова педагогическа практическа дейност по усъвършенстване на когнитивните умения на обучаваните лица. Идеите на авторката са иновативни и задълбочено научно обосновани, а професионалното равнище на преподаване, което проличава от представените конкретни описания на фрагменти от учебни занятия, е доказателство за значимостта, която рецензирият дисертационен труд има за теорията и практиката на методиката на обучението по български език като научна дисциплина.

Мотивацията на Наталия Мацева за избора на темата на дисертацията е ясно очертана в *уводната част* на текста. Това са новите житейски реалности, които пораждат „сблъсък“ между младата личност и действителността, социалнокомуникативните потребности на подрастващите обучавани лица, необходимостта от промени в традиционната образователна среда, която да бъде реконструирана така, че да създава условия за изграждане на активно мислещи, активно учещи и активно действащи индивиди. Професионалната практика на преподавател по български език и литература на Наталия Мацева ѝ дава основание да твърди, че „колкото по-добре развито е умението за учене у учащия, толкова по-лесно той напредва в овладяването на нови знания и компетентности във всяка друга област“ (с. 4). Още в началото на дисертацията личи убедеността на авторката, че обучението по български език в средното училище е именно времето и мястото, когато и където се създават оптимални образователни условия за развиване на компетентности, които ще помогнат в най-голяма степен за интелектуалното израстване на учениците, ще създадат предпоставки за тяхното бъдещо личностно съзряване и успешно социализиране след завършване на средното образование.

В началната част на дисертацията точно и ясно са определени *обектът* и *предметът* на изследването, посочена е *целта*, която е декомпозирана в конкретни проучвателски *задачи*. Фрагментът от текста, озаглавен „Методология на опитната работа“, представлява микромодел на цялостното изследване. Тук е очертана рамката на изследователските *етапи* и са разграничени *критериалните области*, които отразяват същността на овладяваните умения за учене – умения за подбор и оценка на информацията; умения за използване на

други учебни ресурси; умения за водене на записки; умения за представяне и самопредставяне; умения за осъществяване на рефлексия и саморефлексия (с. 8 - 9). В следваща част (Втора глава), която може да се определи като концептивно ядро на труда, се конструира методическа система от цели, учебно съдържание и педагогически средства за развиване на всеки конкретен вид от посочените умения за учене. Предложената там системна цялост има както теоретична, така и практикоприложна стойност за обучението по български език, а също така и за езиковото обучение по принцип. Възможностите на докторантката да моделира методически системи с евристична и прогностична значимост са свидетелство за задълбочената ѝ теоретична подготовка и за нейните творчески способности. Още тук, в първите части на дисертацията, личат уменията на авторката ясно и логично да структурира научен текст.

В *първата глава* на дисертацията са разположени науковедските основи на изследването. Разгледани са от теоретична и от практикоприложна гледна точка важни проблеми, изграждащи базисни елементи на съвременната образователна парадигма. Такива са например следните: *компетентностен подход, ключова компетентност „Умения за учене“* в контекста на съвременния педагогически процес, *комуникативна ориентация* на актуалното обучение по български език, *дейностен подход, ориентиран към текста и към дискурса* в обучението по роден език. За целите на конкретното проучване са интерпретирани идеи и теории за езика, за образованието по език, за текста и за дискурса, подробно разработени в трудове на български и на чуждестранни педагози, лингвисти, специалисти по методика на обучението по български език (К. Димчев, В. Кръстанова, П. Гарушева, Р. Танкова, М. Кънали, М. Суейн и др.). Направен е критически анализ на постановки, които изграждат базата за предстоящата изследователска дейност на докторантката. В тази част от дисертацията преобладава реферативният подход, но на много места проличават и уменията за анализ, който е осъществен от оценителски методически позиции. Умело и убедително са обосновани тези и стратегии за дейност, които имат пряка връзка с решаване задачите на конкретното проучване. Прави впечатление, че обстойно представените научни факти, процеси и закономерности са интерпретирани през призмата на основни постановки в национални образователни документи като Закона за предучилищното и училищното образование, Наредба №5 за общообразователната подготовка на учениците и др. Информацията и констатациите на авторката са свидетелство за нейната широка теоретична осведоменост и за професионалните ѝ умения не само да открива и привежда факти, но и да интерпретира съдържанието на фактите с оглед на целесъобразното им използване за целите на конкретното научно търсене.

Втората и третата глава на дисертацията са централни за изследването. Тук са разположени идеите и предложенията за учебни дейности на Наталия Мацева относно подходите, методите и техниките за развиване на ключовата компетентност „Умение за учене“, приложени в конкретната преподавателска дейност на учители и ученици по време на занятията по български език. В тези части на труда се открояват и основните *приноси моменти* за теорията и практиката на обучението по български език, които са дело на докторантката. Сътвореното от Наталия Мацева, скромно онасловено от самата нея като „Методически идеи и практики“, несъмнено притежава признаците на научно обоснована и прецизно представена *методическа система* с теоретични и практически компоненти. Всеки елемент от петте *критериални области*, свързани с овладяването на умения за учене (области, които вече бяха отбелязани в началото на настоящата рецензия), е подробно интерпретиран на мотивационно, съдържателно, функционално, текстово и дейностно равнище. Посочени са конкретните методически похвати, използвани в рамките на проведения образователен експеримент (също подробно описан в дисертацията). Направени са съответните изводи за напредъка на учениците във връзка с резултатите от приложените дейности за овладяване и развиване на уменията им за четене чрез учебната работа в часовете по български език. Идеите и разсъжденията на докторантката са богато илюстрирани с таблици, съдържащи данни за постиженията на учениците, работни листове, които отразяват етапи в учебната работа, факсимилета на страници с конкретни текстове, въпроси и задачи, много от които с тестов характер, диаграми и др. Специално внимание се отделя на резултатите от работата с *мисловни карти*, която е особено актуална за днешните образователни практики в средното училище. Използването на мисловни карти при дейности, свързани с възприемането и създаването на текстове, е представено като процес, който развива мисленето на децата и интензифицира процесите на учене в образователен контекст. Приложените в дисертацията фрагменти от урок по български език на тема „Сложни форми на глаголните времена“ с помощта на мисловни карти е доказателство за ефективността на тази образователна техника, чрез която се реализират успешно целите на комуникативно ориентираното обучение по български език и се развиват и се усъвършенстват уменията на подрастващите да трупат познание и да развиват интелекта си.

Специално внимание в дисертацията е обърнато на съвкупността от характеристики на образователната среда, които създават оптимални условия за повишаване на познавателната активност на обучаваните лица. Подробно са анализирани педагогическите и методическите перспективи при използването на позитивната и подкрепяща класна стая, на обучението в електронна среда, на съвместното преподаване, на мозъчната атака и на игровите ситуации

като средства за педагогическо взаимодействие. Във всеки от посочените компоненти на образователния контекст акцентът е поставен върху практикоприложните аспекти при използването на педагогически средства за обучение, насочени към динамизиране на когнитивните процеси у учениците и към извличане на позитиви за тяхното интелектуално съзряване. Наред с това се търсят и се откриват закономерни връзки и взаимоотношения с други елементи на педагогическата парадигма, чието активизиране увеличава шансовете за успешно реализиране на разглежданите процеси. Така например при интерпретиране на възможностите на позитивната и подкрепяща класна стая за развиване на когнитивните способности на учениците са анализирани важни допирни точки между езиковото и литературното обучение (вж. описанието на фрагменти от урок в 6. клас върху стихотворението на Иван Вазов „Отечество любезно, как хубаво си ти!“ – с. 83-84); при представяне на характеристиките на съвместното преподаване се търсят възможности за прилагане на интердисциплинарен подход, чрез който да се развият както емоционалната интелигентност на подрастващите, така и техните способности за учене (вж. описанието на фрагменти от комбиниран урок по български език и по музика във връзка с темите от учебното съдържание съответно „Наречие“ и „Темпо“ – с. 102 - 104); при представянето на мозъчната атака като възможност за обучение се анализират възможностите и на други съвременни интерактивни методи, които да доведат до активизиране на познавателната дейност на учениците и да създадат условия за повишаване равнището на езиковата им подготовка (вж. с. 107 - 109) и др. При представянето на всеки от посочените елементи на образователната среда Наталия Мацева подхожда с изследователски умения на професионално подготвен преподавател, който притежава изградени качества на прагматично ориентиран педагог, лингвист и методик.

В последната *четвърта глава* на дисертацията са описани и са анализирани данните от емпиричното изследване за възможностите ключовата компетентност „Умение за учене“ да се развива и усъвършенства в часовете по български език чрез работа върху текстове в прогимназиалния етап на училищното образование. Подробно са проучени резултатите от проведеното опитно обучение. Направените изводи доказват правотата на формулираните предварително тези на авторката – при всички критерии и индикатори, които са съобразени с областите на компетентности – знания, умения и отношения, получените емпирични данни свидетелстват за напредък на учениците в съответствие с поставените цели и с очакваните резултати. Данните са представени както в табличен, така и в графичен вид. Педагогическият анализ на данните е направен с помощта на математически изследователски методи.

Дисертационният труд на Наталия Мацева е написан на ясен и коректен научен език и стил.

Трудът е богато онагледен с приложения, които допълват информативността на основното изложение.

Публикациите по темата на дисертацията са достатъчно на брой – 7 броя. Те убедително представят основните идеи и тези на авторката в различни специализирани научни издания.

Авторефератът отговаря точно на съдържанието на дисертационното изследване и притежава всички структурни и функционални особености на този вид научен жанр.

Приносни моменти в дисертацията

Досега проблемът за развиване на ключовата компетентност „Умение за учене“ чрез работа с текста на занятията по български език не е бил обект на самостоятелно оригинално научно изследване.

Разработени са критерии, които отразяват същността на умението за учене. Към всеки критерий са набелязани индикатори, свързани с проектирани конкретни учебни цели.

Конструирани са елементите на методическа система за овладяване на умения за учене чрез работа върху текст.

Приемам справката с приноси, формулирани от докторантката.

Препоръка

Препоръчвам текстът на дисертацията да бъде издаден като монография. Убеден съм, че тя ще намери своите читатели сред университетски преподаватели, учители и студенти от филологическите дисциплини.

Заклучение

Дисертационният труд съдържа научни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Дисертационният труд показва, че докторантката Наталия Иванова Мацева притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност „Методика на обучението по български език“ като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Наталия Иванова Мацева в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по ... (Методика на обучението по български език), докторска програма „Методика на обучението по български език и литература“.

31.03. 2023 г.

Рецензент:

проф. д-р Ангел Петров